

Hembygdsbladet

Medlemstidning för Vikingstad Hembygdsförening Nr 4 1999

Ordföranden har ordet:

Jag vill gärna här ta tillfället i akt och för alla förklara hur Östen Allerts kvarlåtenskap kommer att komma föreningen till del.

Östen Allert har i sitt testamente förordat att det av hans kvarlåtenskap som han förfogar över skall bildas en stiftelse, benämnd "Ylva och Östen Allerts stiftelse".

Efter fullgjord bodelning kommer hälften av kvarlåtenskapen att tas om hand av Linköpings kommun som skall bilda denna stiftelse. Av stiftelsens avkastning skall 90 % utdelas till Vikingstads Hembygdsförening och 10 % läggas till kapitalet. Denna stiftelse är ännu ej bildad men kommer att göra det så snart fastigheten på Storhagsgatan 14 är såld.

Hembygdsföreningen har löst en del inventarier efter Östen Allert som vi har beslutat att ta om hand och på bästa sätt försöka förevisa på hembygdsgården.

Eftersom det inte finns några lediga rum i hembygdsgården så är tanken den att vi ska bygga ett rum i den västra flygeln ovanför det utrymme där vi i dag förvarar diverse jordbruksredskap.

Detta kommer att kräva mycket av föreningen, både vad gäller det ekonomiska och personella insatser under själva byggandet. Jag hoppas att många medlemmar kan tänka sig att ägna en eller ett par dagar under nästa sommar i detta byggprojekt. Om vi är många som hjälps åt så blir det inte så betungande för var och en.

Hur stor avkastningen från "Ylva och Östen Allerts stiftelse" kommer att bli kan vi i dagsläget inte överblicka. Inte heller vet vi när vi kommer att få utdelning första gången.

Vad vi vet är att vi i vinter har ett stort arbete med att katalogisera och märka de av Östens tillhörigheter som hembygdsföreningen har fått. Styrelsen välkomnar alla som på ett eller annat sätt vill hjälpa till med det arbetet.

Kontakta någon i styrelsen om ni tror att ni kan göra en insats. Tack på förhand.

Till sist vill vi i styrelsen tillönska Er alla en riktigt

God Jul

Från medlemmarna insänt material:

Nämndemannens jämförelsetabell

1848	1908
Då hade man små fönster med gröna glastrutor infattade i bly.	Nu större fönster, vitt glas och innanfönster.
Då lyste man med stickor eller tände törebrasor både inne och på logen. Något talgljus om julen.	Nu fotogenljus överallt. Stearinljus.
Då slog man eld med stål och flinta i fnöske eller "lånade varme" i grannstugan.	Nu har tändstickan länge varit i bruk.
Då byggde hela socknen upp nedbrunnet hus efter timad eldskada. Icke kölna och badstuga.	Nu har vi brandstodsbolag både i härader och länet.
Då hade ingen bonde tidning.	Nu finns minst en i hvarje hem.
Då var gängse bruk att bevara de sina genom att lägga "lögepenning" i träget och stål i vattnet vid badning, att göra ett X med tjära på fähusdörren om påsk och att hålla lekatt och "mordstöl" i beredskap. Döingar och Busen, Besgetten och Skogsråa, Necken och Tomtegubben voro då fruktansvärda ting.	Någon enda tror på spöke. Allt annat är bortlagt.
Då satt riset ständigt under takbjälken och barnen fingo ofta "björkost". De större botades med "såstången"	Nu förekommer sällan stryk
Då brukades "ta upp gallåra" på kreaturen om hösten: man tog en trasa om djurens tunga och drog den så långt ut , att man med en syl fick sprätta sönder en blodåder.	Nu anses sådant som djurplågeri
Då var husbehovsbränning i bruk.	Nu är det få, som ens köper brännvin.
Då begagnades hårt bröd och tänderna stod bi.	Nu är mjukt bröd i bruk och tänderna borta vid 18-20 års ålder.
Då hade man slagor, kastskovel och såll på logen.	Nu tröskverk och harpa.

Då bråkades och käftades lin, mältades och torkades malt.	Högst få har lin. Malt köpes kilovis.
Då var kyrkan ett gemensamt tempel för hela socknen.	Nu finns 3 missionshus: 1 i Sundstaby, 1 i Noresbyn, 1 i Helgelund och ett baptistkapell i Töresbyn samt ett nykterhetsvännernas hus i Sundstaby.
Då voro våra löntagare: Kyrkoherden: råg, hafre, lin, smör, ost. Kommissarien: korn av matlag 1/8 tunna. Adjunkten: hafre Klockaren: råg och korn av matlag 2 kappar. Kyrkväktaren: 1 kanna hafe av matlag. Profossen:d:o d:o Soldaten; fläsk, kött råg och hafre	Nu allt i pengar. Endast ett fåtal soldater i tjänst. Soldattorpen gå under klubban eller undergå laga skifte.
Då kördes fattigsåd i mängd till magasin i Blomskog	Nu förvaras mobiliseringsvagnarna på fattigmagasinet.
Rotehjon förekomma i mängd: "Rulla", "Svåra", "Fela", "Tregöringen", "Fransa", "Lufva" m fl.	Alla fattighjon bortackorderas för år.
Då hade beväringen ett årsmöte i 15 dagar på Trossnäs fält.	Nu: vid fotfolket 240 dagar, vid rytteriet 265 dagar, flottan: På sätt Konungen förordnar.
Då voro alla skraddare "nyppes-kräddare" och sydde på "boens" kost	Nu sitter skraddaren på egen verkstad och syr på egen maskin.
Då gick skomakaren omkring och sulade becksöm och näverbott.	Nu sitter han på verkstad och nåtlar på maskin fina skor och storstövlar.
Då var landsvägen full av får och svin	Nu äro fåren sällsynta, svinen instända.
Då signalerades med "tutarehorn" på långa avstånd.	Nu går man till telefon och "snackar med gutten i Kristiania".
Då begagnades apostlahästarna.	Nu får velocipeden sitta emellan.
Då skrefs med fjäderpenna.	Nu med pennor av guld, nickel och stål.
Då var det flerenhanda mynt: man räknade i daler, riksdaler banco, riksdaler riksgäld, skilling, rundstycke. Minsta sedeln af papper var 8 sk banco. På alla sedlar stod inom svart ram: "Den som denna sedel efterapar eller förfalskar skall varda hängd, men den som upptäcker efteraparen, förfalskaren eller utplånaren undfår belöning enligt Kongl kungörelse af den 8 juli 1818".	Nu har vi bara kronor och öre. Minsta sedeln är 5 kronor. Nu står i strafflagen 12:14 "Eftergör man sedel.....dömes till straffarbete 4 à 10 år". Öfver ett tjugotal privatbankers sedlar äro vi nu äntligen kvitt.
Då var det endast ur speldosor man hörde musik utan musikant.	Nu hör man både tal, sång och musik ur fonograf.

Då skummades mjölken med näfven.	Nu drar man separatorn
Då botade kyrkväktaren A.Blomberg allehanda krankhet hos menniskan. Den enes grannmora var den andres barnmorska. Ögonsjukdomar botades med att skära med kniv i alderpinnar.	Nu finns läkare, veterinär, apotek och sjukhus i Årjäng. Nästan hvar sockwen har utexaminerad barnmorska. I yttersta nödfall vet man ju var Bolzius bor.
<i>Fortsättning från föregående:</i> Barn som blivit "magenvällfda" stupades tre slag öfver ett silkekäde, som klädt tre brudar under vigsel. Hallingen och Norgren samt Falltin "vallackade" hingstar och tjurar. De kunde också konsten att helbregdagöra djur.	
Då gick man på finnskogen för att få reda på stulna saker.	Nu är man så långt kommen i vetande, att man heldre spralar i borgad rock än stjälar en trasa och blottställer sig för faran att komma i bojor till domarebordet. Trollgubbens saga är all.
Då hjälpte man sig lättast fram med att skrämman folk.	Nu är bäst att ta skeden i vacker hand och locka.
I kyrkan kvarlemnad psalmbok innehöll nästan alltid följande hotelse: Den som denna boken stjälar eller nappar, skall kliva i Skams trappor med röd väst och svarta knappar.	Nu lägger ingen boken efter sig i kyrkan, ty han vet icke, när han komma dit igen.
Då "kördes i medda": all byns boskap samlades på Kristi himmelfärdsdag hvarje år och ungboskapen gafs namn såsom Rövall, Ringvall, Spelros, Blomhinna, Sundgås, juli, Wälkomna, Walldufva mm.	Nu kör man aldrig i medda.
Då hade vargen i det närmaste gått all verdens väg. Men manskapet i ett par nära hvarandra gränsande hemman följde dock gammal sed och smaldes hemmansvis årligen den 16 maj. Med matknyte i näven och pluntan i taskan tågade byamänne till skogs hvar sina vägar skrikande med full hals. "Per Griimer! Bind dina hundar i år! På middagen möttes bägge byalagen åt. Det blev ett festande utan gräns. Sålunda var den omringade marken fridlyst och "gråben" hade intet där att göra.	Sedan 1875 har den skriken inte hörts av. Af völddjur ha vi snart icke mera än ekorren kvar. En och annan mård har skjutits de senaste åren.
Då gärdesgårdar med skid och stör. Granplantor till sveg.	Nu stänger man med taggtråd och pålar. Wid lagning av skidgårdar tages enbuskar eller ståltråd till sveg.
Till tvagor plockades smågran	Nu planteras både fura och gran

Då gingo dalkarlar och kullor med jernsaker i lädersäckar och vestgötar med tyger i säckar av buldan. Ingen lanthandel.	Nu resa profryttare i mängd från handelsbod till handelsbod. Inom socknen är 5 butiker. 1. Andersson på Nygård. 2. G Mossber på Framnäs. 3. Aronsson i Kjelltegen. 4. Bröderna Andersson 5. Johansson i Fölsbyn.
Då lejdes för 1 par långstrumpor bönenman.	Nu tar friaren den saken i egna händer.
Då vigde prästen alla brudpar i sin församling.	Nu resa de till annan ort för att vigas. Kronofogden får ett och annat par på sin lott.
Då var Belsebub med anhang i lågor målad ofvanför kyrkdörren.	Nu är det för längesedan öfverstruket med hvit färg.
Då fanns det bara rodd- och segelbåtar i Stora Lee och Lelången.	Nu gå ångbåtar mellan Fölsbyn och Göteborg.
Då fick man post endast på prestgårdarna.	Nu är det 2 poststationer inom socknen: Blomskog och Fölsbyn.
Då såldes kol och timmer	Nu timmer, slipved och props.
Då tillbytte man sig papper för lintrasor på Kronouppbördsstämman.	Nu köper man papper på "bua"
Då gingo arbetare i trupper till Norge "på arbete", bärande med sig mat i blaggarnssäck och en spade.	Nu tar arbetaren inte vägen till Norge. Han reser fint och köper mat på resan.
Då eldades i öppna spisar. Ack, vad den brasan var härlig!	Nu ser man inte ens en glimt af elden. Ush, vad höstkvällen är dyster!
Då fick man utan ringaste fara handskas med människan som man ville.	Nu är den rena oskyldiga kyssten spräckande full med fördömda baciller.

Insänt av Kerstin Trygg

Östergötlands Hembygdsförbunds höstkonferens hölls den 25 september, värdförening var Ask-Ekebyborna hembygdsförening.

De ca 80 deltagarna hälsades välkomna av ordföranden Kajsa Ahltén, som också berättade om föreningen och bygden.

Historikern Kalle Bäck, Linköpings universitet, föreläste om "Kulturturism - en omjolkad kossa". Det finns många möjligheter att marknadsföra vårt kulturarv för utländska turister.

Till exempel skyltning på fler språk än svenska, samt hålla sevärheterna öppna längre period under sommartiden. Efter den traditionella ärtsoppan som serverades i den gamla prästgården, visades Ask och Ekebyborna kyrkor samt "Birgittas udde".

Historik: Ekebyborna gamla prästgård förklarades som byggnadsminne 1989, ungefär samtidigt överlämnades den som gåva till Ask-Ekebyborna hembygdsförening av Nordiska muséet, som ägt den sedan 1930. Den upphörde att vara prästgård 1929.

Manbyggnaden uppfördes i timmer 1733 och genomgick en grundlig renovering 1819–1821. Det är utseendet från 1820 som vi kan se i dag. Köket har bevarats med sin 1700-talskaraktär. Byggnaden har ett vackert läge intill sjön Boren och är väl värt ett besök.

Det är öppet helgfria lördagar 0900–1200 under maj till oktober.

Skyltat från Ekebyborna kyrka.

Maria Hultgren

Snart är det jul igen!

Varje år firar vi jul utan att kanske i varje fall veta varför vi gör vissa saker och varifrån våra traditioner kommer.

Visste du till exempel att:

Julen för första gången här i Norden är omnämnd i ett hyllningskväde till Harald Hårfager ca år 900, och då i formen "dricka jól".

Att julen ligger just där den ligger på året tros ha att göra med att firandet infördes som en motvikt till "dies natalis solis invicti", den oövervinnerliga solens födelsedag. Solens födelsedag blev en romersk högtid år 272.

Bruket av **julgranar** uppstod under medeltiden i Schweiz och Alsace, men då utan de för oss så karaktäristiska ljusen. Första notisen om en gran med ljus är från Pfalz ca 1660.

I Sverige dök granarna upp på 1740-talet, och då bara inom högaristokratin.

Större granar började användas av borgarklassen i mitten av 1800-talet. De hade i allmänhet högre takhöjd..

De första **julkorten** skickades i England 1843 och sedan spreds sedan ut över Europa under 1870-talet. I Sverige dröjde det till ca 1910 innan de blev relativt vanliga. Populära julkortsmotiv har tecknats av bland andra Jenny Nyström.

Julbocken är omnämnd för första gången på 1700-talet och då i en förordning om julbocksupptåg. Ett julbocksupptåg kunde bestå av ett antal personer, varav en var utklädd till julbock. Man gick runt bland gårdarna och sjöng visor och julbocken gjorde upptåg för att roa de vuxna och skrämna barnen. Man ville på detta sätt få bonden på gården att skänka mat, pengar och dryck till en julfest för ungdomarna. På 1800-talet innan jultomten blev populär tjänstgjorde julbocken som julklappsutdelare.

På hundra år hade dock bruket spritt sig nedåt bland samhällsklasserna. De första granarna var små granar man hade på bordet, upphängda i taket eller i kruka.

Jultomten blev vanlig först under 1800-talets andra hälft och då i Sveriges sydligaste delar. Seden spred sig med tiden längre och längre norrut. Många anser att jultomten inte har något samband med vår vanliga gårdstomte utan bara har lånat namnet av honom. I Tyskland fick han till exempel namnet julgubben. I England heter jultomten Santa Claus efter helgonet St Nicolas.

Nikolaus var på 300-talet biskop av Myra i Mindre Asien. Enligt legenden räddade han tre flickor från prostitution genom att ge dem en påse guld var. På så sätt blev han en symbol för givmildhet.

Kent Sigedal